

RUS MÜLTECİLERİN İSTANBUL'DAKİ EKONOMİK UĞRAŞILARI VE MESLEKLERİ (1920'Lİ YILLARIN BAŞLARI)**Kezban ACAR KAPLAN¹****ÖZ**

1917 Ekiminde iktidara gelen Bolşeviklerle, onlara muhalif olanlar veya eski çarlık rejimi yanlıları arasında yaşanan iç savaştan Bolşeviklerin galip çıkmasıyla birlikte Güney Rusya'dan, İstanbul'a Nisan 1919'dan Kasım 1920'ye kadar yaklaşık 145,000-150,000 kadar mülteci gelmiştir. Bu mülteciler, İstanbul'un sosyo-ekonomik yapısını gözle görülür biçimde değiştirmiştir. Bu mülteciler, ekonomik olarak şehirdeki ekonomik krizi hem derinleştirmişler; hem de açtıkları fabrika, dükkân, kafe ve restoran gibi işletmelerle ve iş yerleriyle şehrin ekonomisine can katmışlardır. Türkiye'de yapılan çalışmaların hemen hepsinde Rus mültecilerin ekonomik durumları bağlamında en çok ele alınan konu özellikle İstanbul'daki gece hayatına katkılarına ve etkilerine dair olup, açtıkları fabrikalar hakkında da malumat veren çalışmalar vardır.

Bu makale ise bizzat Rusça kaynaklara, özellikle de Rusya Federasyonu Devlet Arşivinden (GARF) temin edilen belgeler ışığında, Rus mültecilerin İstanbul'daki ekonomik uğraşları ve durumları hakkında bazı yeni ve daha ayrıntılı bilgiler sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rus Mülteciler, Vrangel Mültecileri, İstanbul, 1920'ler, Ekonomik Koşullar

ECONOMIC OCCUPATIONS AND JOBS of RUSSIAN REFUGEES IN ISTANBUL (Early 1920s)**ABSTRACT**

With the Bolshevik victory over its opponents and the supporters of the Tsarist regime, approximately 145,000-150,000 people left Russia and came to Istanbul from April 1919 to November 1920. Those refugees greatly effected the social-economic life in Istanbul. Due to their great numbers and demands, they contributed to the rising inflation. At the same time, through cafes, restaurants, factories, etc. they brought a new spirit and stimulation to post-war economy in Istanbul. Those influences of the Russian refugees, especially the second one, have become the subject of many studies in Turkey.

---

¹ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, kacar45@yahoo.com

---

This article, based on the Russian archives and scholarly studies, aims to show what these Russian refugees were specifically occupied with during their stay in Istanbul in more detail and provide some numbers.

Key Words: Russian refugees, Wrangel Refugees, Istanbul, 1920s, economic conditions.

Giriş

Rusya’da Bolşeviklerle (Kızılilarla), eski çarlık rejimi yanlıları ve Bolşevik karşıtları (Beyazlar) arasındaki savaş sırasında, Beyazların aldıkları yenilgilerle birlikte Rusya’nın Karadeniz’e kıyısı olan Kerç, Evpatoria ve Odesa gibi liman şehirlerinden İstanbul’a dalga dalga mülteci göçü yaşanmıştır. Mültecilerin İstanbul’a gelmesinin en önemli nedeni, İstanbul’un Karadeniz’den gelecek mültecilere yakın en önemli şehir olmasıydı. İkinci nedeni de bu dönemde İstanbul’un İtilaf Devletlerinin işgali ve kontrolünde olması ve Beyaz Ordu mültecilerinin Rusya’dan ayrılması ve İstanbul’a gelmesi işinin Fransa gibi devletler tarafından organize edilmesiydi.²

1920’nin yaz ve bahar ayları boyunca İstanbul’a 25.000 göçmen gelmiştir. 1920’nin Nisan ayı ortalarında Türk yetkililer İtilaf Devletlerinden Rus göçmenlerin şehrin dışarısına çıkarılmasını istemişlerdir çünkü şehirde hâlihazırda Balkan Savaşları’ndan buraya akın eden çok sayıda Türk göçmen vardı ve Rus göçmenlerle birlikte hepsinin sayısı 65.000’i bulmaktaydı. Türk yetkililerin bu isteğinin diğer bir nedeni de şehirde giderek artan işsizlikti.³ Bu şikâyetler İtilaf Devletlerince dikkate alınmadığı gibi, bu mültecilere Kasım 1920’de yeni ve çok daha büyük bir grup eklenmiştir.

Vrangel Ordusunun Kırım’da Kızılilara mağlubiyetinden sonra başlayan göç dalgası sırasında Vrangel Ordusu ve göçmenleri, durumun vahameti ve Bolşevik kontrolü ve ilerleyişi yüzünden birden fazla noktadan tahliye edilmişlerdir. Fransız komutanlığıyla, Vrangel’in aldığı karar ve yaptığı plana göre Kasım 1920’nin ilk iki haftası boyunca Kırım, Kerç ve Feodasya’dan tahliye edilecek toplam kişi sayısı toplam 40.000 idi ama uygulamada bu rakamın çok üstüne çıkıldı. Kaynaklar tahliye edilen kişi sayısı konusunda bazı farklılıklar gösterir. Bazılarına göre, Kasım 1920’de tahliye edilen ve İstanbul’a

---

² V. H. Davats ve N. N. L’vov, *Russkaya Armiya na Çujbine*, Possev, New York, 1985, s. 15

³ Miroslav Yovanoviç, *Russkaya Emigratsiya na Balkanakh 1920-1940*, Russkii Put’, Moskva, 2005, s. 89.

Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşları ve Meslekleri (1920'li Yılların Başları)

gelen toplam gemi sayısı 120, kişi sayısı 137.000 idi. Vrangel'e göre gelen gemi sayısı 126, mülteci sayısı ise 145.693 kişiydi. Netice itibarıyla 1920 Kasımında İstanbul'a gelen Rus mülteci sayısı 145.000 ila 150.000 arasındaydı.⁴

Bu rakamdan 29.000'i hemen Balkan ülkelerine; 6.000'i de hemen Bizerte'ye nakledilmiştir. Yaklaşık 60.000'i bulan ordu birlikleri ise askeri yapı ve silahlarını korumak suretiyle, Gelibolu, Çatalca ve Limni'deki özel askeri kamplara yerleştirilmiştir.⁵ Geri kalanı ise İstanbul ve çevresine iskân edilmişlerdir.

İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında ve General Vrangel ile yaptıkları anlaşma gereği, bu mültecilerden Prens adalarına yerleştirilen sivil mülteciler İngiltere'nin sorumluluğunda, Gelibolu ve diğer askeri kamplardaki askeri ordu mensupları ise Fransızların mali sorumluluğundaydı.⁶

Fransızların 19 Mart 1921 tarihli raporuna göre İstanbul'da 30.000; Çatalca'da 23.000, Limni'de 16.000 ve Gelibolu'da 26.000 işsiz Rus göçmen vardı. Rapora göre, bunlardan başka İstanbul'da 5.000'den fazla Ermeni, 6.000'den fazla Yunan göçmen ve çok sayıda Türk göçmen, ayrıca işsiz Türk memurlar ve subaylar bulunmaktaydı.⁷

Fransa 1921 Nisanına ve nihai olarak ise Ağustos ayı sonuna kadar kendi sorumluluğundaki Beyaz Ordu mensuplarına belirli bir miktar aylık maaş (1-2 lira) ve belli miktarlarda tayınlar vermiş; ancak daha sonra maliyetin planladığından çok daha fazla olması sebebiyle yaptığı yardımları durdurmuştur. Dolayısıyla, askeri kamplardaki mültecilerden birçoğu da ya Sovyet Rusya'ya geri dönmüş, ya Arjantin, Brezilya gibi Latin Amerika veyahut Balkan ülkelerine göç etmiş, ya da İstanbul'daki sivil mültecilerin arasına katılmışlardır.⁸ Ancak kaynaklara göre eski asker (yeni sivillerle)

⁴ RGVIA (Rossiiskii gosudarstvennyi voenno-istoricheskii arhiv/Rus Devlet Askeri Tarih Arşivi), f. 102, op. 3, d.584, l. 89; op. 3. d. 248, l. 1, Efim Iosifovich Pivovarov, *Rossiiskaia emigratsiia v Turtsii, Iugo-Vostochnoi i Tsentral'noi Evrope 20-kh godov: grazhdanskii bezhenttsy, armii, uchebnye zavedeniia: uchebnoe posobie dlia studentov*, Istoriko-arkhivnyi institut RGGU, Moskva, 1994 içinde, s. 10-12; Yovanovich, s. 92.

⁵ GARF (Gosudarstvennyi Arhiv Rossiiskoy Federatsii/ Rusya Federasyonu Devlet Arşivi), f. 5809, op.1 d. 87 list 1.

⁶ *Kazaki v Çataldže i na Lemnose v 1920-1921 gg.*, Belgrad, 1924, ss. 9-12.

⁷ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, list 1.

⁸ GARF, f. 6425, op. 1, d. 23, l. 85; Yovanovich, s. 92; *Kazaki v Çataldže i na Lemnose v 1920-1921 gg.*, Belgrad 1924, ss. 47-54.

---

birlikte İstanbul'daki toplam mülteci sayısı Kasım 1921'de hala 30.000 idi.⁹

Bir de İstanbul'da Rus mültecilere ilaveten Müslüman Türk mülteciler vardı. Aşair ve Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi'ne göre 1921 yılında İstanbul ve Anadolu'daki toplam mülteci sayısı 2,070,000 idi. Bunlar genellikle Yunan ordusunun Anadolu'ya ilerleyişi üzerine kaçan kimselerdi. Bu mültecilerden sadece 70,000'i İstanbul'da yaşıyordu. Peyam-ı Sabah'a göre ise 1920 yılı boyunca Ocak ayından Aralık'a kadar Avrupa'daki ve Anadolu'daki Osmanlı topraklarından İstanbul'a gelen mülteci sayısı 810,000 idi. Görüldüğü üzere, kaynaklar, 1920 ve 1921 yıllarında İstanbul'da kaç kişinin yaşadığı konusunda farklı görüşler beyan etmektedirler. Aynı şey, Rus mültecileri için de geçerliydi. Bunun en önemli nedeni, mültecilerin sürekli yer değiştirmesi, gidenler olduğu gibi sürekli gelenlerin de olmasıydı. İstanbul'dan Balkanlara, Avrupa ülkelerine ve hatta ABD'ye, Brezilya, Şili ve Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerine gidenler olduğu gibi, askeri kamplardan askeri kimliğini terk edip, sivil mültecilere karışanlar da vardı. Bu nedenle İstanbul'daki Rus mültecilerinin sayısı özellikle ilk iki yıl boyunca (1920-1921) sürekli değişmiş, 1921 sonları ve 1922 başı gibi daha kesin bilgiler oluşmaya başlamıştır. Sonuç olarak, Rus mülteciler İstanbul'a geldiklerinde İstanbul'da hali hazırda çok sayıda başka mülteciler de vardı.¹⁰ Bu kadar çok sayıda mültecinin İstanbul'daki ekonomik yaşamdan etkilenmemesi veya onu etkilememesi mümkün değildi.

Rus Mültecilerin Ekonomik Durumları ve Yaptıkları İşler

Rus mültecilerini konu edinen çoğu kaynağa göre, her ne kadar aralarında çok sayıda köylü ve Rus olmayan bazı halklar olsa da, İstanbul'a gelen Rus mültecilerin önemli bir kısmı, Rusya'nın ekonomik olarak iyi durumda olan aristokrat, subay, entelektüel vs. gibi kesimlerindendi. Bu mültecilerden bir kısmı, Rusya'dan ayrılırken beraberlerinde getirdikleri para, mücevherat vs. gibi maddi birikimlerini İstanbul'da restoran, bar, fabrika vb. gibi bazı

---

⁹ Yovanoviç, ss. 91-92.

¹⁰ Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, Libra, İstanbul, 2010, s. 56; Müslim Sarak, *1921-1922 Yılları Arasında Tasvir-i Efkar Gazetesi'nde Göçmen Meselelerine Ait Yazılmış Olan Haber-İstatistik Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1974.

Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşları ve Meslekleri (1920'li Yılların Başları)

işletmeler açmak için kullanmışlar ve bu tür yerlerden de çokça para kazanmışlardır.¹¹ Ancak mültecilerin hepsi bu kadar şanslı değildi.

Önemli bir kısmı, ellerindeki para, mücevherat vs.nin bir kısmını, beklediklerinden çok daha kalabalık gemilerde ve uzun süren yolculukları sırasında, özellikle de İstanbul'daki limanlarda karaya çıkmayı beklerken, su ve ekmek gibi çok temel ihtiyaçlarını karşılamak için harcamışlardır. Geri kalan parayı da kısa sürede barınma, yiyecek gibi ihtiyaçları veya başka ülkelere gitmek için gereken vize, pasaport vs. işlemleri için kullanmışlardır.¹² Bu nedenle İstanbul'a ayak bastıkları ilk iki üç aydan sonra ciddi bir ekonomik sıkıntıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Durum 1921'de daha da kötüleşmiştir. Bunun en önemli nedeni, Fransızların Nisan, Amerikalıların ise Haziran 1921'de göçmenlere yaptıkları tayın yardımını durdurmalarıydı. Ama daha da önemlisi İstanbul'daki enflasyon, hayat pahalılığı ve bunlar sonucunda gelen işsizlikti. Göçmen Kadınlar Komisyonu'nun, Mart 1921'de yayınladığı bildiriye açıkladığı üzere, şehirdeki yokluk korkunç boyutlara ulaşmış, fiyatlar %1400 artmış, sefalet ve işsizlik yüzünden birçok insan açlığa mahkûm edilmişti.¹³

Türkiye'de genel olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası İstanbul'unu veya özelde Rus mültecilerini konu edinen çalışmalarda onların İstanbul ve çevresinde açtıkları kafeler, barlar, fabrikalar ve eğlence hayatına katkılarına dair çok fazla çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle, bu makalede bu tür girişimlerinden ziyade, meselenin bugüne kadar derli toplu bir biçimde hiçbir Türkçe kaynakta geçmemiş başka bir boyutuna dikkat çekilecektir. Rusça arşiv belgelerinden, bazı Rus mültecilerin günlüklerinden ve Rusça bazı

¹¹ Véra Dumesnil, *İşgal İstanbul'u (Le Bosphore Tant Aimé)*, Çeviri Emre Öktem, İstanbul Kitaplığı, İstanbul, 1993; Nur Bilge Criss, *Istanbul under Allied Occupation: 1918-1923*, E.J. Brill, Leiden, Boston, 1999; Clarence R. Johnson, ed., *Constantinople Today: The Pathfinder Survey*, Macmillan, New York, 1922, Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003; Orhan Uravelli, *İstanbul'dan Geçen Ruslar*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005; Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar*, Tarihi Kitabevi, İstanbul, 2012; Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 22, S. 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım, 2006.

¹² S. S. İppolitov, V. M. Nedbayevskii ve Yu. I. Rudentsova, *Tri Stolitsy İzganiya. Konstantinopol', Berlin, Parij. Tsentry zarubejnoj Rossii 1920x-1930x gg.*, Spac, Moskva, 1999, s. 9; L. Vladimirov, *Vozvratite ikh n Rodiny! Zhizn' Vrangelevtsev v Gallipoli i Bolgarii*, M., 1924, s. 12; *Russkii Emigrant*, no 6, December, 1-14, 1920, s. 8.

¹³ *Amerikanskii Vestnik* (New York), 23 Marta 1921, *Rossiiskaya Emigratsiya v Turtsii, Yugo-Vostočnoy Sentral'noy Evrope 20-x godov* içinde, s. 22.

çalışmalardan yola çıkarak, Rus mültecilerin 1920'li yılların başında karşılaştıkları işsizlik, onlara iş bulmak için çalışmalar yapan dernekler ve genel olarak mültecilerin yaptıkları işler, edindikleri meslekler hakkında bilgi verilecektir. Tabloların verileceği bu bölümde ayrıca Rus mültecilerin genel olarak ekonomik durumu hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

Hem Rusça modern çalışmalarda hem de arşiv belgelerinde İstanbul ve çevresindeki sivil mülteciler, Prens adaları ve İstanbul olmak üzere iki grupta analiz edilmişlerdir. Bu tasnifin birkaç muhtemel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, adalara yerleşen mülteciler genellikle 1919 yılının Nisan ayında ve 1920 yılının Şubat ve Mart aylarında, Beyaz Ordu veya Gönüllü Ordu birliklerinin aldığı yenilgilerle birlikte oluşan göç dalgalarıyla gelenlerden müteşekkildi. İstanbul'a yerleştirilenler ise daha çok Kasım 1920'de gelenlerden oluşmaktaydı. Dolayısıyla bu çalışmada da, bu tasnife uygun biçimde bazen iki bölge için ayrı ayrı bilgiler sunulacaktır. Buna rağmen hem Prens adaları hem de İstanbul'daki mültecilerin tamamı sivil ya da askerlikten ayrılarak sivil statüsü edinmiş kişilerden oluştuğu için, her ikisi de sivil Rus mültecilerin ekonomik durumuyla ilgilidir.

Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi veren ilk kaynaklardan biri, İstanbul'daki Rus Danışma Bürosu'nun Mayıs 1920 tarihli bir rapordur. Buna göre, Prens Adalarında yaşayan sivil Rus göçmenlerin meslek dağılımını gösteren ve göçmenlerin %75-80'ini kapsayan Mayıs 1920 tarihli bir veriye göre spesifik olarak Prens Adalarındaki göçmenlerin mesleki dağılımı şöyleydi:

Mesleği olduğunu belirten 2.564 kişiden birçoğunun, askerlikle ilgili bir mesleği olup bunların bazıları subaydır. Bunların % 18.4'ü, Burgaz Adası hariç diğer üç adada yoğunlaşmaktadır. İkinci büyük grup eğitim çağındaki öğrencilerdir ve bu grup toplam sayının %14'ünden fazlasına tekabül etmektedir ve bunun %10'undan fazlası orta öğretim öğrencilerinden oluşmaktadır. Bir de toplam sayının %7'sini ve dolayısıyla göçmenlerin beşte birini oluşturan eğitimi yarıda bırakmış, ya da ayrılmış kişiler oluşturmaktadır.

Mesleklere bakacak olursak, ev işleri % 12'lik bir orana sahiptir ve bu da göçmenlerin anne ve eşlerinin başka bir işle ilgilenmediğini göstermektedir. Bir sonraki grup "sekretarya-büro memuru—" -olup, toplam sayının

Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşaları ve Meslekleri (1920'li Yılların Başları)

%10'unu oluşturmaktadır. Ve $\frac{3}{4}$ 'ü Büyükkada'da bulunmaktadır. Bahsi geçen gruptakilerin, bu adanın İngilizler tarafından işgal edildiğini düşünürsek, genel olarak İngiliz kurumlarında çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Bir sonraki grup "Tarım ekonomisi" ile uğraşanlardan müteşekkil olup, bunlar %5'lik bir kesimi oluşturmaktadır. Bu gruptakiler genel olarak büyük toprak sahiplerinin yanında, malikânelerin idaresi ile uğraşmakta ya da tarım işçisinden ziyade kiracı olarak çalışmaktadırlar. Tıp grubu da %5'lik bir orana sahiptir fakat dört adaya nerdeyse eşit oranda dağılmış bulunan doktorların oranı bu yüzde beşlik grup içinde sadece %1 veya beşte bir olup, geri kalanın $\frac{2}{3}$ 'ünü hemşireler oluşturmaktadır. %5'lik bir diğer grup da "sosyal faaliyetlerle" uğraşanlardan, sivil memurlardan, idarecilerden ve dini görevlilerden oluşmaktadır. Hukukçular ise %4'lük bir grubu oluşturmaktadır.

"Ev işleri/hizmetçileri" grubu, toplam sayının %2'sini oluşturmaktadır; adalardaki göçmenlerin çoğu zengin olmayan ya da bütün mal varlığını kaybetmiş ve bu yüzden çalışmadan hayatını idame ettiremeyecek kişilerdir. Bunlardan %2'si dadılık işi ile uğraşmakta olup, birçok ailenin onlar olmaksızın işleri idare etmesi mümkün olmazdı.¹⁴

Tabloya göre %12'lik ev işleriyle uğraşanlar dışında herkesin iyi kötü bir işi vardı. Bu yönüyle, adalardaki durum, binlerce işsizsin yaşadığı İstanbul'dan farklıydı. Ayrıca tabloda ve metinde, Adalar'da yaşayan mülteciler arasında İstanbul'dakilerin aksine, çok fazla zanaat erbabı veya teknik eleman olmadığı; buradakilerin iş dağılımının bürokrasi-memuriyet ağırlıklı olduğu görülür. Adalardaki bu "görece" iyi durum, müttefikler tarafından göçmenlere iase yardımının durdurulmasından sonra kötüye gitmiş, göçmenlerden çoğu müteakip dönemde sokağa düşüp, dilenmeye başlamıştır.¹⁵

Yakın Doğu Yardım Derneği'nin Mart 1921 tarihli raporu da bu kötüye gidişata şahitlik eder. Rapora göre, o dönemde İstanbul'da sayıları 30.000'i bulan Rus mülteciler ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya idiler. Her gün komitenin merkez bürosuna, yardım değil, iş

¹⁴ GARF, f. 5923, op. 1, d. 7, l. 2.

¹⁵ A. Slobodskoy, *Sredi Emigratsii*, Khar'kov, 1925, s. 64.

isteyen birçok insan gelmekteydi. Eğitimli insanlar hamalların ya da bekçilerin işlerini ya da herhangi bir işi elde etmeye çalışıyorlardı. Bu mültecilerden bazılarında Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin depolarında, fırınlarında ve garajlarında yer verilmiş ancak hiç boş yer kalmadığı için çoğu geri döndürülmüştür.¹⁶

Raporda aktarıldığı üzere, Vrangel ordusunun eski subayları sokakta çiçek, potin için ayakkabı bağı, çikolata, gazete ve kendi kendine çalışan oyuncak satıyorlardı. Hatta aralarında Grand rue de Pera'da üzerinde iki cesaret madalyası olan üniformasıyla çiçekli badem ağacı dalı satan subaylar da vardı.¹⁷

Bunlar dışında, fes ticaretiyle uğraşan mülteciler de vardı. Raporda aktarıldığı üzere, bunlardan biri aylık 40 liraya/yaklaşık 29 dolara çalışmakta ve bu parayla kendisine ve annesine bakmaktaydı. Bu gibi işler yapmalarına rağmen, genel itibarıyla İstanbul ve çevresindeki Rus mültecilerin çoğunluğunu oluşturanlar, yaşamını birliklerde/orduda geçirmiş olan subaylar ve askerlerdi ve askerlik dışında hiçbir iş tecrübesine sahip değillerdi ve bu yüzden de İstanbul'da işleri zordu.¹⁸

Raporun aktardığına göre, İstanbul'da 1920'li yılların başında, mültecilere yardım eden Amerikan, Rus yardım derneklerinin dışında, bizzat mültecilere iş bulmak için hizmet veren bazı iş bulma kurumları vardı. Bunlardan en önemlisi, Zemskii Soyuz İş Bürosuydu. Mart 1920'de açılan büro, Mart'tan Kasım 1920'ye kadar 4.000- 5.000 başvuru almış, bunlardan 680'ine ancak Kasım ayında iş sağlanabilmiştir. Bu işlerden de 150 ila 200 tanesi geçiciydi. Büronun, ev işlerinde çalışmaya razı kadınlara iş bulması erkeklere iş bulmasından daha kolaydı. Bunun dışında büro, Sırbistan ve Bulgaristan ile bağlantı kurmaya ve onlara uzman eleman sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca aynı büro, bazı mültecilere de müttefiklerin yardımıyla bazı işler bulmuştur. Bunun sonucunda, 10 kadın, Haydar Paşa'daki İngiliz askerlerinin dikiş işlerine, bir kadın makinist Hasköy'deki Amerikan Kızıl Haç'taki hesap işlerine ve 10 demirci, Fransız ordusuna yerleştirilmiştir.¹⁹

Büro, birçok niteliksiz Rus işçiyi, teknik uzmanı ve mühendisi sosyal işler için kullanmaya çalışmış ama sınırlı imkânlar yüzünden bu konuda çok başarılı olamamıştır. Ayrıca çok sayıda Rus'a hamallık

¹⁶ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 1.

¹⁷ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2.

¹⁸ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2.

¹⁹ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2.

Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşları ve Meslekleri (1920'li Yılların Başları)

işi ayarlamış ancak hem düşük ücretler hem de Rus mültecilerin profesyonel Türk hamalları ile yarışmaları mümkün olmadığından, bu girişimler de başarısız olmuştur.²⁰

Rus İş Bürosu dışında, o dönemde İstanbul'daki Rus mültecilere yardımcı olan sekiz iş bulma kurumu daha vardı. Bunlardan, Beker Deposu yanındaki İş Bürosu, İngiliz tüccarlara ev işleri ve yardım faaliyetlerinde çalışabilecek eleman bulmak için Ekim 1920'de açılmıştı. Asmalı Mescit'teki M. M. Jazefin ise yaşlı kadınlar tarafından işletilen çok küçük bir büro olup, genellikle iş bulmakta zorluk çeken yaşlı kadınlar için iş temin etmekteydi.²¹

Karanfil Sokaktaki M.mb. Ernestin, iki kız kardeş tarafından 1914'te açılmıştı. İçlerinden biri Güney Amerika'ya gitmiş ve orada benzer bir büro açmıştı. Bu büro özellikle ev işleri ve dadılık ve hizmetçilik işleri buluyordu. İş talep edenlere iş bulunma oranı %1 idi. En çok iş yapan kişiler kiracılarıydı. Bunun en önemli nedeni de savaştan sonra ciddi biçimde artan ev ve oda fiyatlarıydı. Kiracılar savaşa kadar boş odalar için 50 kuruş öderken, savaştan sonra 3 lira ödemeye başlamışlardı.²²

Galatasaray'da, Yeni Çarşı Pasajı'ndaki Fedorov Bürosu, ise değerli şeylerin alım satım işleriyle uğraşmakta olup ayda ancak 2-3 kişiye iş bulabilmekteydi. Galata Kulesi, Kule Dibi Caddesi'ndeki Britanya İş Bürosu ise Haydar Paşa'da askeri üniforma tamir ve yapım, dikiş işlerinde kullanılmak üzere önemli sayıda kadına iş sağlamıştı.²³

İstanbul'daki en eski iş bulma kurumu olan M. M. Karolin ise bir sürü işsizle doluydu. Her gün kapısını onlarca işsiz Rus mülteci aşındırmasına rağmen, bunlardan çok azı iş bulabiliyordu; bu işler de genellikle hizmetçilik gibi işlerdi.²⁴

Benzer şekilde Amerikan Genç Hıristiyan Kadınlar Birliği İş Bürosu da çoğunlukla kadın mültecilere yardımcı olmaktaydı, onlara kalacak yer ve iş bulmasıyla nam salmıştı. Örneğin 1921 Martından önceki son dört ay içinde 114 kadına hizmetçilik işi ayarlamıştı. Bu rakamlara rağmen hala çok sayıda işsiz vardı çünkü iş arayanların sayısı, mevcut iş sayısından iki kat daha fazlaydı.²⁵

²⁰ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2

²¹ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2

²² GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2.

²³ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2.

²⁴ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2.

²⁵ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2.

Bursa Caddesindeki Amerikan Genç Hıristiyanlar Derneği ise hem kadınlara hem de erkeklere iş bulmaya çalışan bir kurumdur. Aralık ayı için derneğe 600 kişi başvurmuş ancak bunlardan sadece 209'una iş sağlayabilmişti. Bunlardan 116'sı kadındı ve yalnızca 69 tanesi sürekli iş elde etmişti. Derneğe Şubat ayında 557 kişi başvurmuş ve sadece 161 tanesi iş bulmuştu. Bunlardan 82'si erkek, 79'u kadındı ve bu kişilere bulunan işlerin sadece 20 tanesi sürekli işti.²⁶ Bu derneklerin çabasına rağmen, Rus mülteciler arasında işsizlik hala ciddi bir sorundu. Öte yandan, aşağıda görüleceği üzere, eğitilmiş olup, kendi mesleğini icra edenler de vardı.

Rus göçmenler arasında hemen her gruptan insan bulunmaktaydı. Bu çeşitlilik, adalarda görece daha az iken İstanbul'da daha fazla idi. İstanbul'daki Rus göçmenlerin mesleklerine göre dağılımı 1 Kasım 1921 tarihli bir istatistiğe göre şöyle idi:²⁷

Tablo 1: Milletler Cemiyeti Raporuna Göre İstanbul'daki Rus Göçmenlerin Mesleklerine göre Dağılımı

Meslek	Yüzdellik Oran
1-Aktör/Aktris/Sanatçı	300 %1
2-Doktor	300 %1
3-Din adamı	150 % 0. 5
4-Gazeteci Yazar	30 % % 0. 1
5-Çiftçi, tarımcı, bahçıvan, Bostancı, ziraat erbabı	5220 % 17. 4
6-Mühendis (her türlü)	300 % 1
7-Muhasebeci	1200 % 4
8-İş adamı/ tüccar	300 % 1
9-Müziyen	300 % 1
10-Subay	3660 % 12. 2
11-Terzi, Modacı vs.	210 % 0. 7
12-Zanaatkâr (ayakkabıcı, tesviyeci vs)	900 % 3
13-Hemşire	600 % 2
14-Asker/Er	600 % 2
15-Teknisyen	2.400 % 8
16-Öğrenci	2.700 % 9
17-Öğretmen	2.700 % 9

²⁶ GARF, f. 9145, op. 1. d. 449, l. 2-15.

²⁷ GARF, f. 6425, op. 1, d. 7, l. 62.

**Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşları ve Meslekleri
(1920'li Yılların Başları)**

18-Fabrikatör	30	% 0.1
19-Sağlık Memuru/memuresi	300	% 1
20-Sanatkar/ Ressam	150	% 0.5
21-vasıfsız İşçi	1260	% 4.2
22-Bürokrat/memur	900	% 3
23-Hukukçu	600	% 2
24-İşsiz	Yetişkin	3.600 % 12
	Genç	2.700 % 9
25-Ölü	90	% 0.3
Toplam	30.000	

Tabloya baktığımızda, göçmenlerin büyük bir kesiminin (% 17.4) tarım ve ziraatla ilgili işlerde çalıştıkları görülür. Ekonomi bölümünde açıklanacağı üzere, ziraat ileri için İstanbul çevresinde tarım kolonileri bile kurulmuştur. %12'lik bir bölümün subay olduğu; toplam %18'lik bir kesimin eğitimle meşgul %8'lik bir bölümün de teknik alanlarda nitelikli kişiler oldukları görülür. Adalardaki zanaatla uğraşan insan sayısının aksine, İstanbul'da zanaatla uğraşanlar toplam sayısının %3'üne karşılık gelmektedir. Ayrıca adalardakinden farklı olarak İstanbul'da %12'lik bir kesimin işsiz olduğu dikkat çeker. Bu durum, özellikle 1921 baharından itibaren dönemi anlatan kaynaklarda da sıklıkla vurgulanan bir tablodur.

Dikkat çekici bir başka nokta, 30.000 göçmenden 300'ü doktor, 600'ü hemşire olmak üzere toplam 900'ünün tıp personeli olmasıdır. Bunların önemli bir kısmı sivil ve askeri kamplardaki veya İstanbul'daki hastanelerde çalışmaktaydılar. Ancak aralarında Fener'de bir ev kiralayıp, muayenehane açanlar da vardı. Bu doktorların belirlediği ücret, evlerinin dışına astıkları bir pankartta duyurdukları üzere, 25 kuruştı. Bu reklâm pankartı Fenerli doktorların işini bozdu. Ama kısa süre sonra Fransızlar, bu doktorları alıp Paris'e götürdüler.²⁸ The Orient News'in 7 Temmuz 1921 tarihli sayısında verdiği haberden anlaşıldığı kadarıyla, mülteci Rus doktorlar, iş yeri açmadan önce, Türk hükümetinden kendilerine mesleklerini icra etmeleri için izin verilmesi istemişlerdir. Bu, bazı kesimlerce, yerel doktorlara zarar vereceğini düşündüklerinden tepkiyle karşılanmış, hatta İleri gazetesi, hükümeti bu konuda olumsuz yönde karar vermeye teşvik etmiştir. İstanbul'da bu

²⁸ Haris Sparatis, *Biz İstanbullular Böyleyiz: Fener'den Anılar: 1906- 1922*, çeviren İro Kaplangı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 180.

dönemde 750 Türk, ayrıca çok sayıda Rum, Yahudi ve Ermeni doktor bulunmaktaydı.²⁹

İkdam'ın 19 Kasım 1921 tarihli sayısındaki haberinden anlaşıldığı kadarıyla Rus doktorlar, istedikleri izni alamamışlardır. Gazete, Sevr Anlaşması'nda tıp eğitimi yapmış yabancılara mesleklerini icra etmeleri için izin verilmesine rağmen, bu anlaşmanın henüz onaylanmadığını ve daha da önemlisi Fransa gibi ülkelerde bile, 1885'ten beri var olan bir kanun gereğince, ecnebi doktorların işlerini icra etmelerine izin verilmediğini belirtir. İkdam gazetesi de İleri gazetesi gibi yabancı doktorlara izin verilmemesi gerektiğini savunur.³⁰ Ama the Orient News'in 87 Temmuz 1921 tarihli haberinden ve Sağlık Komisyonu'nun İç İşleri Bakanlığı'na yazdığı uyarı tarzındaki yazıdan, İstanbul'da sadece diplomalı doktorların değil, diplomasız Rus doktorların da "mesleklerini" icra ettiklerini görüyoruz.³¹

Tabloya göre Rusların mesleki dağılımıyla ilgili olarak öne çıkan bir diğer konu, 30.000 göçmenden 300'ünün müzikle, 150'sinin resimle uğraşiyor olmasıdır. Özellikle aralarında birçok besteci, şan virtüözü, piyanist, opera sanatçısı bulunan müzisyenlerin dönemin İstanbul'unu anlatan eserlerde ve gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla şehrin sosyal ve eğlence hayatına büyük bir renk kattıkları söylenebilir. The Orient News, 12 Şubat 1922 tarihli sayısında bunu Beyaz Ruslardan önce, Beyaz Ruslardan sonra tadında şöyle ifade eder:

İçinde bu kadar muhteşem tarihi birliktelikler/oluşumlar barındıran ve ölümsüz tarihi eserler ve antik Helen kültürü içeren bir zamanların güçlü imparatorluğunun başkenti olan bu şehirde sanat ve düşünce pratik olarak ortadan kalkmış durumda. Konstantinopol'de ne opera ne de ciddi bir yerel tiyatro var. Sinemanın ise ağırlıklı bir yeri yok. Bu şehrin ortalama bir sakini müziği sadece sıkıcı oryantal biçimlerde ve "dans du ventre" tarzda alabilmekte. Bütün bunlar, eski Bizans kültüründen hiçbir şey kalmadığının ve şu anki ortamın da son derece kuru ve istidatsız olduğunun kanıtıdır. Bu gerçeklere ve

---

²⁹ *The Orient News*, 7 Temmuz 1921.

³⁰ *İkdam*, 19 Kasım 1921.

³¹ *The Orient News*, 8 Temmuz 1921.

Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşaları ve Meslekleri (1920'li Yılların Başları)

muhtemel zorluklara rağmen, eğitilmiş Ruslar, sanatçılar, besteciler, yeni ve çok yüksek sanat biçimlerinin ortaya çıkmasında çok büyük bir başarı gösterdiler. Belki eserlerini abartıyoruz ancak sadece ekmeğin olduğu yerde, boş tabaklar bile çok lezzetli gelebiliyor.

Rus sanatı kendisini müzikhollerde ve restoranlarda geçici artistik değeri olan performans ve dans olarak gösterdiği gibi, Rus ressamların dekoratif sanat dallarında da kendi yeteneklerini sergiledikleri durumlarda söz konusudur.

Tiyatro alanında ise yerel İller Birliği şubeleri tarafından teşvik edilen ve desteklenen bir grup yetenekli Rus sanatçı, klasik Rus oyunlarının en iyilerini ortaya koydular. Bu oyunlar olanaklar açısından çok sınırlı, anaparanın hiç olmadığı ve finansal desteğin neredeyse hiç sağlanmadığı ortamlarda sergilediler. Ancak bu zorluklara rağmen Rus sanatçılar, kendi kostümlerini ve dekorlarını yaratarak, çok iyi bazı tarihi oyunları sahneye koydular. Oyunun çok başarılı olduğunu ve eski Rus hayatının bazı yönlerini çok iyi yansıttığını kabul etmek zorundayız. Tiyatro alanında başka büyük başarılar vadeden bir konumda olan Rus tiyatrosu, eğer halkın tam teşviki ve desteğini alırsa, zaman içerisinde çok değerli şeyler yaratmaya devam edebilir ve burada kalıcı bir şeyler yaratabilirler. Ayrıca resim ve müzikte de çok iyiler; özellikle ikincisinde hiç abartısız lider konumdalar. Romen sanatçıları, onlardan sonra en iyi olanlar ve onların en yakın rakipleri.³²

Şehirdeki başka resim sergileri de açılıyordu. Esasen aynı ay içerisinde, Arison ve B. A. Berestnev gibi ressamlar, İstanbul'da Rus feneri binasında, kendi çabalarıyla ilk sergilerini açmışlardı. Zarnitsy'nun verdiği bilgilere göre, bütün bir gün devam eden sergi, büyük bir başarı kazanmış ve hiç reklâm olmamasına rağmen sergiyi, aralarında birçok Türk ve Rum sanatçının da bulunduğu 500 kişi ziyaret etmişti ve resimlerden bazıları satılmıştı. Zarnitsy'nun aktardığı üzere, sergiyle ilgili diğer ayrıntılar şöyleydi:

---

³² *The Orient News*, 12 Şubat 1922.

Sergi, Rus gençleri arasında büyük bir coşku uyandırdı. Özellikle Kahriye Caminin muhteşem suretteki freskleri çok ilgi gördü. Ressam Bodritsin'in çalışmaları arasında özellikle dikkat çekenleri, tiyatro kostümlerinin taslaklarıydı. Tsibis'in eserlerindense M. Voloşin'in portresi önemliydi. Demidov'un küçük rengârenk çalışmaları da çok önemliydi. İzmaileviç'in Küçük Aya Sofya, Davut Paşa, Zaladisi-Lar skeçleri; renkler diyarında ilginç arayışlar; hepsi çok güzeldi. Grafik sanatçısı Sabaneyeva'nın zekice planlanmış temaları, ayrıca Artem'yev, Asta'yev, Karlinskii gibi ressamların çalışmaları da çok önemliydi.³³

"Russkaya Mayak"/Rus Feneri gibi kulüpler, bu tür sergilerde veya sokaklarda keşfettikleri yetenekleri finansal anlamda ve imkânlar bağlamında destekliyorlardı. Ancak, buna rağmen geneline bakıldığında Rus ressamların hayatı oldukça zordu. Çoğu yaşamlarını İstanbul'un sokaklarında resim ve karikatür yaparak sağlıyorlardı. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü ve Vera Dumesnil ve Zafer Toprak'ın belirttiği üzere, Rus ressamlar, daha ziyade Boğaz gibi manzara resimleri veya İstanbul'un ve tarihi yerlerin resimlerini yapıyorlardı. Portre ve insan figürlerini ise, çıplak Rus modellerden dolayı daha ziyade Türk ressamlar konu ediniyordu.³⁴ Gazeteci ve yazar sayısı ise diğer mesleklerle göre oldukça azdır; bunun nedeni muhtemelen, bu kesimin Paris ve Prag başta olmak üzere başka şehirlere gitmiş olmasıdır.

Sonuç

1919 Nisanından itibaren, 1920 baharında ve güzünde olmak üzere üç büyük göç dalgasıyla İstanbul'a gelen ve sayıları 145.000'i bulan Rus mültecilerin önemli bir kısmı 1921 yılının başına kadar, İstanbul'dan ayrılarak başka ülkelere göç etmişlerdir. İstanbul'da kalan ve sayıları 30.000'i bulan Rus mülteciler, İstanbul'da hem ekonomik yaşama can katmışlar, hem de kendileri gibi binlerce mültecinin akınıyla İstanbul'da yükselen enflasyon ve derinleşen ekonomik krizin mağduru olmuşlardır.

³³ Zarnitsy, no 25, 23 Ekim 1921, 27.

³⁴ Vera Dumesnil, *İşgal İstanbul'u (Le Bosphore Tant Aimé)*, çeviren Emre Öktem, İstanbul Kitaplığı, İstanbul, 1993, s. 54.

Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşaları ve Meslekleri (1920'li Yılların Başları)

Bununla birlikte önceki sayfalarda sunulan tablolardan ve verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Rusya'dan gelen mültecilerin önemli bir kısmı, hâlihazırda Rusya'dan belli bir eğitim alarak geldiği için, tıp, eğitim, basın ve sanat konusunda iş bulabilmişlerdir. Hatta bu dallarda özellikle sanatta Türkiye'de opera ve bale gibi bazı dalların kurulmasına da ön ayak olmuşlardır. Eğlence sektörüne katkıları, bu çalışmada genel olarak verilmiş olup, daha çok yayımlanmış çalışmalarda yer almayan diğer mesleklerle olan ilgilerine dair bilgiler sunulmuştur.

Bunlar dışında kalan ve esas işi askerlik olan birçok mülteci de, biraz aldıkları eğitimin biraz da kendi yetenek ve becerilerinin etkisiyle teknik konularda kendilerine iş imkânı yaratmışlardır.

Bu iki grup dışında kalan bazı mülteciler ise, Rusya'daki üst sınıflardan olmaları hasebiyle, aldıkları dil eğitimi vesaire sayesinde bazı memuriyetlerde iş bulabilmişler; özellikle kadın mülteciler de dikiş, el sanatları, moda gibi alanlarda istihdam edilme fırsatı yakalamışlardır. Ayrıca bazı Rus kadınların, her ne kadar istatistiklerde yer almasa da, fahişelik yaparak geçimlerini sağladığına dair bazı kayıtlar ve bilgiler bulunmaktadır.³⁵

Tarım işçiliği, bahçıvanlık, bağcılık, hamallık, bekçilik, kapıcılık, hayvan yetiştiriciliği ve bakıcılığı da, istatistikler de yer almayan ama Rus mültecilerin yaptıkları işlerdendir.

İş bulamayan Ruslara yardımcı olmak, onlara kalacak yer ve iş temin etmek amacıyla birçok iş bulma derneği kurulmuş ve az sayıda da olsa, bu dernekler aracılığıyla bazı Rus mültecilere, özellikle de kadınlara hizmetçilik ve ev işleri alanında çalışma fırsatı sunulmuştur.

Savaş sonrası ekonomik durum ve İstanbul'un nüfusunu katlayan her yönden mülteci akını göz önüne alınırsa, Rus mültecilerin, genellikle Rus toplumunun orta ve üst sınıflarından olmaları hasebiyle birikimleri ve kişisel yetenekleri sayesinde büyük oranda başarılarının çaresine baktıkları ve hayatta kalmayı başardıkları söylenebilir.

KAYNAKLAR

GARF, f. 5809, op. 1, d. 4.

GARF, f. 5923, op. 1, d. 7.

³⁵ Liz Behmoaras, *Mazhar Osman: Kapalı Kutudaki Fırtına*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 240 Baran, "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı" içinde, s. 124.

GARF, f. 6425, op. 1, d. 7.
GARF, f. 9145, op. 1. d. 449.
İkdam, 19 Kasım 1921.
Peyam-ı Sabah, 9 Mart 1920.
Peyam-ı Sabah, 23 Mart 1920.
Russkii Emigrant, no 6, Dekabr, 1-14, 1920.
The Orient News, 30 Mart 1920.
The Orient News, 7 Temmuz 1921.
The Orient News, 8 Temmuz 1921.
The Orient News, 18 Ekim 1921.
The Orient News, 28 Ocak 1922.
The Orient News, 10 Şubat 1922.
The Orient News, 12 Şubat 1922.
The Orient News, 16 Şubat 1922.
The Orient News, 11 Mart 1922.
The Orient News, 16 Mart 1922.
The Orient News, 19 Mart 1922
The Orient News, 5 Nisan 1922.
Zarnitsy, no 25, 23 Ekim 1921.

BAKAR, Bülent (2012), Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

BARAN, Tülay Alim (2006), "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı," Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 22, S. 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım, 2006, ss. 127-128.

CRİSS, Nur Bilge Criss (1999), Istanbul under Allied Occupation: 1918-1923, E.J. Brill, Leiden, Boston.

DAVATS, V. H. ve N. N. L'vov (1985), Russkaya Armiya na Çujbine, Possev, New York.

DAVIS, Claflin C. (2000), "İstanbul'da Mültecilerin Durumu", İstanbul 1920. Editör Clarence Richard Johnson; çeviri Sönmez Taner, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 175-195.

DELEON, Jak (2003), Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitabevi, İstanbul.

DUMONT, Paul (1997), "Beyaz Yıllar", İstanbul 1914- 1923. Kaybolup Giden bir Dünyanın Başkenti ya da Yaşlı İmparatorlukların Can Çekişmesi. Hazırlayan Stefanos Yerasimos, Çeviren Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 176-195.

**Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşları ve Meslekleri
(1920'li Yılların Başları)**

DUMESNİL, Vera (1993), İşgal İstanbul'u (Le Bosphore Tant Aimé), çeviren Emre Öktem, İstanbul Kitaplığı, İstanbul.

GÜNÇIKAN, Berat (1995), Haraşo'dan Nataşa'ya, Arion Yayınevi, İstanbul.

İPPOLİTOV, S. S. V. M. Nedbayevskii ve Yu. I. Rudentsova (1999), Tri Stolitsy izgnaniya. Konstantinopol', Berlin, Parij. Tsentry zarubejnoj Rossii 1920x-1930x gg., Spac, Moskva.

JOHNSON, Clarence R. ed., (1922), Constantinople Today: The Pathfinder Survey, Macmillan, New York.

Kazaki v Çataldje i na Lemnose v 1920-1921 gg. (1924), Belgrad.

KODZİS, Bronisław (2002), Literaturnye Tsentry Russkogo Zarubej'ya 1918-1939: Pisateli, Tvorçeskie Ob'yedneniya. Periodika. Knigopeçatie, München.

MACAR, Oya Dağlar ve Elçin Macar (2010), Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de, Libra, İstanbul.

PİVOVAR, Efim Yosifoviç (1994), Rossiiskaya Emigratsiya v Turtsii, Yugo-Vostoçnoy Sentral'noy Evrope 20-x godov (grajdanskije bejentsy, armiya, uçebnye zavedeniya). Uçebnoe posobie dlya studentov, Moskva.

SARAK, Müslim (1974), 1921-1922 Yılları Arasında Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde Göçmen Meselelerine Ait Yazılmış Olan Haber-İstatistik Üzerine bir Araştırma (Yayımlanmamış Master Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

SLOBODSKOY, A. (1925), Sredi Emigratsii, Khar'kov.

SPARATİS, Haris (2004), Biz İstanbullular Böyleyiz: Fener'den Anılar: 1906- 1922, çeviren İro Kaplangı, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ŞAHİNER, Kerime (2001), Vrangeli Ordusunun İstanbul'a Gelişi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.

TİMUÇİN, Tümay (1999), White Russians in Istanbul: The Plight of the Russian Emigrees during the Years 1919-1924 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara.

TOPAL, Coşkun (2008), "Mütareke İstanbul'unda Ruslar." Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 176: ss. 173-182.

URAVELLİ, Orhan (2005), İstanbul'dan Geçen Ruslar, Ümit Yayıncılık, Ankara.

UTURGAURİ, S. N. (2015), Boğaz'daki Beyaz Ruslar 1919-1929, Çeviren Uğur Büke, hazırlayan Hülya Arslan, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

VLADİMİROV, L. (1924), Vozvratite ih n Rodiny! Zhizn' Vrangelevtsev v Gallipoli i Bolgarii, M.

YOVANOVIÇ, Miroslav (2005), Russkaya Emigratsiya na Balkanakh 1920-1940, Russkii Put', Moskva.